

Наталія КАПУСТНИК,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри права
Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5327-9192>,
e-mail: n.kapustnyk@khai.edu

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.13>**ПОРУШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ**

Анотація: у тезах досліджено проблематику захисту права власності в умовах воєнного конфлікту крізь призму норм міжнародного гуманітарного права. Проаналізовано ключові міжнародно-правові акти, зокрема Положення про закони і звичаї сухопутної війни, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, підписаної в Гаазі 18.10.1907 року та Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни, підписану 12. 08. 1949 року, що встановлюють заборону на мародерство та безпідставне знищення майна. Особливу увагу приділено розмежуванню правомірного обмеження права власності, зумовленого військовою необхідністю, та воєнними злочинами. Розглянуто специфіку порушень права власності на тимчасово окупованих територіях, зокрема незаконні механізми визнання майна «безхазяйним» та спроби його націоналізації державою-агресором. На основі норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначено кваліфікацію розграбування як воєнного злочину. Окреслено сучасні міжнародні механізми відшкодування шкоди, завданої агресією Російської Федерації проти України, зокрема роль Міжнародного реєстру збитків та перспективи використання заморожених активів агресора для виплати репарацій.

Ключові слова: право власності, міжнародне гуманітарне право, воєнний конфлікт, воєнний злочин, військова необхідність, репарації.

Право власності є одним з основоположних прав людини, гарантованим як національними конституціями, так і міжнародними актами [2]. Однак під час воєнного конфлікту це право зазнає найбільш масових та руйнівних втручань, оскільки бойові дії, окупація територій, масові руйнування та переміщення населення призводять до втрати, пошкодження або незаконного позбавлення майна. У таких умовах постає питання міжнародно-правової кваліфікації порушень права власності та визначення ефективних механізмів його захисту й відшкодування завданої шкоди.

Актуальність зазначеної теми полягає у необхідності чіткого розмежування між правомірним обмеженням права власності та воєнними злочинами крізь призму норм міжнародного гуманітарного права, що регулюють поведінку з майном цивільного населення, забороняють мародерство та безпідставне знищення приватної й публічної власності [1]. Основними документами, що закріплюють такі норми, є Положення про закони і звичаї сухопутної

війни, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, підписаної в Гаазі 18.10.1907 року, дата набрання чинності для України: 24.08.1991 року, та Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, підписана 12. 08. 1949 року, що була ратифікована Україною 03.07.1954 року. Стаття 46 Положення про закони і звичаї сухопутної війни чітко проголошує: «Приватна власність не підлягає конфіскації» [3]. Стаття 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни класифікує «незаконне, свавільне та масштабне привласнення майна, не виправдане військовою необхідністю» як серйозне порушення, що прирівнюється до воєнного злочину [1].

Центральною проблемою кваліфікації порушень права власності є критерій військової необхідності. Згідно з п. «g» ч. 1 ст. 23 Положення про закони і звичаї сухопутної війни, забороняється знищувати або захоплювати власність ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагається

необхідністю війни [3]. Однак цей принцип має суворі межі:

- майно має бути необхідним саме для ведення бойових дій (наприклад, використання будівлі як штабу під час бою);
- вилучення має бути тимчасовим;
- передбачається відшкодування збитків.

Найбільш поширеними формами порушення права власності під час війни є руйнування житла, пошкодження об'єктів цивільної інфраструктури, захоплення підприємств та сільськогосподарських угідь. Такі дії призводять не лише до матеріальних втрат, а й до соціальної нестабільності та погіршення умов життя цивільного населення.

Одним із найпоширеніших порушень права власності є мародерство — привласнення майна (приватного чи державного) для особистих або приватних цілей. Ст. 33 Женевської конвенції та ст. 28 Положення про закони і звичаї сухопутної війни забороняють мародерство. Жодна військова необхідність не може виправдати крадіжку побутової техніки, ювелірних виробів чи автомобілів цивільних осіб.

Системними та резонансними порушеннями права власності стала так звана «націоналізація» українських державних і приватних активів на тимчасово окупованих територіях, що здійснюється окупаційною владою під виглядом внутрішнього законодавства держави-агресора. На тимчасово окупованих територіях держава-агресор застосовує механізм так званої безхазяйної власності або прямих актів націоналізації. Оголошення майна безхазяйним через відсутність власника на місці не має юридичної сили в межах норм міжнародного гуманітарного права. Вимога переоформити документи на майно за законами держави-окупанта є незаконною, оскільки відповідно до ст. 43 Положення про закони і звичаї сухопутної війни окупант не має права змінювати законодавство на захопленій території [3].

Згідно зі ст. 55 Положення про закони і звичаї сухопутної війни, держава-окупант може користуватися громадськими будівлями та нерухомістю, але повинна охороняти капітал цих об'єктів [3]. Продаж або передача у власність державі-окупанту будь-яких активів є прямим порушенням принципу адміністрування.

Крім того, незаконне привласнення майна може розглядатися як складова воєнних злочинів у розумінні Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ратифікованого Україною 21.08.2024 року. Пункт «b» частини 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає розграбування міста або місцевості як воєнний злочин. Це стосується як організованого розграбування за наказом командирів, так і несанкціонованих дій окремих солдатів, якщо командування не вжило заходів для їх припинення [6].

Встановлення порушення права власності тягне за собою необхідність застосування ефективних способів захисту. Захист права власності в умовах

воєнного конфлікту здійснюється також через систему міжнародних механізмів. Важливу роль в цій сфері відіграє Європейський суд з прав людини, що розглядає справи щодо порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року навіть у контексті збройних конфліктів [4]. Міжнародний кримінальний суд забезпечує притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах, пов'язаних із незаконним знищенням або привласненням майна [6].

Основною формою відшкодування є повернення майна в натурі. Якщо це неможливо (майно знищене), застосовується компенсація. Оскільки національних ресурсів України може не вистачити для покриття всіх збитків, міжнародні інструменти є ключовими для отримання репарацій. За ініціативи України, Європейського Союзу та ще 42 країн, під егідою Ради Європи в Гаазі було створено Міжнародний реєстр збитків [5]. Це офіційна система збору заяв про матеріальні втрати, завдані війною Російської Федерації проти України, для майбутніх виплат за рахунок заморожених активів агресора. Створення Міжнародного реєстру збитків це важливий крок до майбутнього міжнародного компенсаційного механізму для виплати репарацій постраждалим в Україні.

Отже, порушення права власності під час війни не є простою втратою економічних активів. Воно прямо впливає на виживання цивільного населення та негативно впливає на економічний розвиток держави після завершення воєнного конфлікту, ускладнюючи процес відновлення та реконструкції. Міжнародне право чітко кваліфікує невинуватене знищення та привласнення майна як воєнні злочини. Ефективний захист права власності можливий лише за умови належної міжнародно-правової кваліфікації порушень, функціонування механізмів судового захисту та забезпечення компенсації завданої шкоди. Головним викликом сучасності є створення дієвого механізму виконання судових рішень, який дозволив би трансформувати юридичну відповідальність агресора у реальні виплати постраждалим власникам, минаючи волю самої держави-порушника. Створення компенсаційних механізмів, що базуються на конфіскації суверенних активів агресора, є перспективним напрямком розвитку міжнародного захисту права власності.

Бібліографічні посилання

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни та додаток до неї: Положення про закони і

звичаї сухопутної війни (Гаазька конвенція IV) від 18 жовтня 1907 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/en/ed20131002#n82.

5. Резолюція СМ/Res(2023)3 про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України від 12 травня 2023 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text.

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

N. Kapustnyk

Violation of property rights during military conflict: international legal qualification and protection mechanisms.

Abstract: the theses examine the issues of protecting property rights in conditions of military conflict through the prism of international humanitarian law. Key international legal acts were analyzed, in particular, the Regulations on the Laws and Customs of Land War, which is an appendix to the IV Convention on the Laws and Customs of Land War, signed in The Hague on October 18, 1907, and the Geneva Convention

relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, signed on August 12, 1949, which establish a ban on looting and wanton destruction of property. Special attention is paid to the distinction between lawful restrictions on property rights due to military necessity and war crimes. The specifics of violations of property rights in temporarily occupied territories are considered, in particular, illegal mechanisms for recognizing property as “ownerless” and attempts to nationalize it by the aggressor state. Based on the norms of the Rome Statute of the International Criminal Court, the qualification of plunder as a war crime is determined. Modern international mechanisms for compensation for damage caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine are outlined, in particular the role of the International Register of Damages and the prospects for using the frozen assets of the aggressor to pay reparations.

Keywords: property rights, international humanitarian law, military conflict, war crime, military necessity, reparations.

Зразок для цитування:

Капустник Н. Порушення права власності під час воєнного конфлікту: міжнародно-правова кваліфікація та механізми захисту. Пропілеї права та безпеки, 2025. №8. С. 78-80. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.13>.